

שביעית תוספת

עיונים ויסודות בענייני שמיטה
פרשת שמיני | ניסן תשפ"א

גליון
מס' 1

שמיטה כבר כאן? נידונים הנוגעים לשנה השישית

הרב עזריאל ליזנסקי שליט"א

שנת השבע הולכת וקרובה, ורבים תוהים כיצד עלינו להתכונן לקראתה. אמנם השנה השביעית עצמה תכנס רק בעוד חמשה חודשים, אבל יש לדעת שיש כמה דינים שנוהגים עוד לפני כניסתה. טור זה יפרט לכם בס"ד את הנידונים שיש להם השלכה כבר לימים אלו.

איסור חרישה בשדה הלבן והאילן

ישנו מושג בשביעית שנקרא - שני פרקים. מונח זה הוטבע בגמרא (מועד קטן ג:) ופירושו, שתי תקופות קודם שביעית שאסורות במלאכה. אמנם יש לזכור שדין תוספת שביעית הינו 'תיאורטי' בלבד, משום שרובן גמליאל ובית דינו ביטלו את דין תוספת שביעית כמבואר בגמרא (שם), אמנם יש הסוברים שדין זה ישוב כאשר יבנה בית המקדש.

נחזור לבאר את הטעם שאסרו חכמים לעשות מלאכה. ההסבר הוא, משום שמתקופה זו לא תועיל החרישה לשנה זו, וכל חרישה שנחרש תשביח את האדמה רק לשנה הבאה שהיא - שנת שמיטה! ולכן אסרו חכמים לעשות מלאכות בשישית המביאות תועלת לשביעית.

ניקח לדוגמא שדה לבן. שדה הלבן הינה שדה שמגדלים בה תבואה או ירקות. המשנה בתחילת פרק שני במסכת שביעית אומרת, שאסור לחרוש שדה הלבן החל מחג הפסח של שישית (ניסן תשפ"א). והטעם משום שאז מתייבשת האדמה מכל גשמי החורף. ומה קשורים הגשמים לחרישה?

בשביל לענות על כך צריך לדעת מהי חרישה.

במסכת שביעית מופיעות כמה מיני חרישות. יש חרישה מוכרת וידועה, והיא החרישה של קודם זריעה - הופכים את החלק העליון של האדמה בשביל לקבל כמה מיני תועליות: א. להעביר את לחות האדמה למטה למעלה. ב. לסלק את כל שיירי העשבים השוטים. ג. לרכך את האדמה שתהא ראויה לזריעה. יש עוד מיני חרישות, כגון חרישה לאחר זריעה, חרישה להשבחת גזעי העץ, וחרישה להשבחת הפירות שבאילן (ראה מסגרת - 'מהי חרישה?'). אמנם אין ענייני חרישות אלו נוגעים לכאן, לכך נתמקד בחרישה הראשונה.

במקרה שלנו מדובר בשדה תבואה. יש לדעת ששדה הלבן בשונה משדה האילן אינה מגדלת גידולים לאורך זמן. לרוב לוקחת הגדילה כמה חודשים ספורים (במקרה של חיטה זה 6 חודשים, ובמקרה של שחת זה חודש אחד). אך יש לה גם חסרון - שהיא צריכה לחות גבוהה יותר על מנת להפיק את היבול, זו הסיבה שמהרגע שמתייבשת האדמה, אין עוד אפשרות לגדל את התבואה בשדה הזו.

נמצא ששדה זה לא תתפקד עד סוף השנה, ואין תועלת לחרוש אותה לשנה זו, אכן יש תועלת לחרוש אותה עכשיו כדי להכין אותה לשנה הבאה. אבל זו גם הבעיה, כי השנה הבאה היא שנת שמיטה, ואסור לחרוש בשנה השישית לצורך שנה שביעית.

ויש כאן חידוש נפלא, כי הרי התורה אסרה עלינו לעשות מלאכה בשביעית עצמה, אך מדוע נאסר עלינו לעשות מלאכה בשישית לצורך השביעית? יש לכך כמה הסברים כפי שנראה מיד.

יש שמראש מפרשים ש'תוספת שביעית' אינה איסור בהבאת תועלת כמו שהבאנו לעיל, אלא איסור עבודה וחובת השבתה ממש כמו בשביעית עצמה, ולכן אפילו מלאכות שתועלתן לשישית - אסורות. יש שביארו את כל סוגיית חרישה בתוספת שביעית מצד 'מראית העין', אותם מפרשים מסתמכים על לשונות חז"ל כגון: 'ניכר' מתוך מעשיו, 'מיחזי', ונראה כ'מתכוין'. ומכל לשונות אלו נראה שאין איסור ממשי בחרישה בתוספת שביעית, וכל הנידון נסוב סביב חשש שיבואו לטעות.

נמצא שאסור לחרוש שדות כבר בשנה השישית, אמנם רבים סבורים שחרישה כצורתה מתבצעת בעזרת טרקטור, או מחרשת ברזל. אלא שהדבר אינו כן, וקל מאוד להיתקל בחרישה בגינות נוי או בעציצים.

'מכשיר אגפיה לזריעה' בעציצים ובגינות נוי.

החלק הראשון של מסכת מועד קטן מוקדש לביור מלאכות המותרות במועד ובשמיטה. בהמשך הסוגיא שם (ד:) מובאים דברי רבי אלעזר בן עזריה, שאוסר לחפור אמת מים במועד

מהי חרישה?

מלאכת חרישה הינה מלאכת קרקע המביאה מספר תועליות שונות, וכן מבצעים אותה בכמה מועדים שונים. ודיני החרישה משליכות על הלכות רבות.

בשנה שביעית אסורה מלאכת הקרקע ומלאכת האילן. אמנם בפסוק (ויקרא כה, ד-ה) מופיעים רק זריעה, זמירה, קצירה, ובצירה - חרישה אינה מוזכרת. ודבר זה עומד במחלוקת תנאים במועד קטן (ג:) דלר' עקיבא דורשים מ'בחריש ובקציר' (שמות לד, כא) לאסור מלאכת חרישה בשביעית (תוס' שם ד"ה: שהרי), ולרבי ישמעאל לכאורה אין בו מקרא מפורש.

נחלקו אמוראים אם תולדות דאורייתא או דרבנן (מו"ק ב:), ונחלקו על כך ראשונים מה הגדרתה של תולדה. נידון זה משליך על המסקנה האם חרישה אסורה או מותרת מן התורה.

נחלקו הראשונים בהבנת האמוראים אם מלאכה זו אסורה בשביעית מן התורה או מדרבנן. יש הסוברים שהיא מלאכה דאורייתא, ויש חולקים הסוברים שהיא מדרבנן בלבד (תוס' מו"ק יג. ד"ה: נטיבה [ב]), ולהלכה נחלקו מפרשי הרמב"ם בכוונתו. יש הסוברים שפסק שחרישה דאורייתא (מהר"י קורקוס, פאה"ש, חו"א יז. א) אמנם יש חולקים הסוברים שלדעת הרמב"ם מלאכת חרישה אינה אסורה בלאו אלא ב'עשה' (הובא במנ"ח).

עוד נחלקו אמוראים אם לוקים על חרישה בשביעית, ונחלקו שם הרש"י והתוס' אם הוא מטעם שיש כאן דרשת כלל ופרט, ואין בכלל אלא מה שפרט, והרי לא הוזכר בפרט - חרישה. או משום שהכלל אכן אוסר גם מלאכת חרישה, ואין מלקות משום שהתורה מיעטה על ידי שמנתה את אותם שהוזכרו, למעט את אלו שלא.

נחלקו התנאים בשביעית (פ"א מ"ד) במקור האיסור לחרוש בתוספת שביעית,

מושג בשביעית

השרשה

השרשה הינה הפעולה בה הזרע מתפרק ומתחבר לאדמה.

יש הסוברים שהשרשת אילן אורכת שבועיים, ואילו השרשת תבואה רק שלושה ימים (ירושלמי חלה א, א), אמנם יש החולקים וסוברים שאין חילוק ובשני המינים השרשה אורכת

המשך בעמוד הבא

מאמרים ותגובות
וכן לקבלת העלוך במייל
יש לפנות בכתובה:
shvhihis@gmail.com

הידעת?

שמיטה תשפ"ב תהיה
שמיטה מספר 279 מזמן
חורבן בית שני

העלוך
להצלת
צבי הירש לייב
בן שרה לאה
לזיווג הגון

דלר"ע אנו למדים מ'בחריש ובקציר' ואילו לרבי ישמעאל לומדים זאת מהלכה למשה מסיני (שם ד.) שהתירה נטיעות. הא למדת שזקינות אסורות גם בתוספת.

ישנם כמה מיני חרישה. יש חרישה בשדה ריקה קודם הזריעה, ומטרתה להכשיר את השדה לגידול. יש חרישה של אחר זריעה ומטרתה לחפות הזרעים, ויש חרישה לאחר הצמיחה ומטרתה להשביח את הפירות שגדלו או שיגדלו (מהר"י קורקוס ורדב"ז).

חרישה הנפוצה בלשון חז"ל הינה חרישה של קודם זריעה, וכן מדוייק בפשטות לשון התוספתא (כלאים א) הובא בגמ' (שם). אמנם יש מהאחרונים שנקטו שחרישה בכל מקום היא חרישה של אחר זריעה, ויש חילוק בין שביעת לשבת.

לענין מלאכה בשבת מובא בגמרא (מועד קטן ב:) שתפקיד החרישה להרפות את הקרקע, וממילא תצמיח פירות. ויש שחלקו שם.

אחת השאלות המרכזיות במסכת שביעת הינה היתר נטיעת אילנות בערב שביעת. אילן כידוע ממסכת ראש השנה (י): עובר תהליך קליטה, שהוא שלב היאחזות הזרע באדמה. זמן הקליטה עומד במחלוקת תנאים, ואנו פוסקים כשיטת הסוברים שהוא אורך שבועיים. (באילנות כמובן, אולם בתבואה הקליטה שונה, ונחלקו בה אחרונים, וראה 'מושג שביעית'). אחר הקליטה מבצבץ הגבעול הראשון, מרגע זה הוא קרוי 'נטיעה' ומשם מתפתח עד שמתחזק ונקרא אילן (שביעת פ"א מ"ח). אחר הדברים האלה יש לבחון האם מותר ליטע אילן בשיטת כדי שיגדל בשביעת?

יש בזה שלוש שיטות ראשונים.

שיטת תוספות, הרמב"ן והריטב"א, שאסור לשתול אילן סמוך לשביעית, מסיבות שונות. רש"י (ר"ה י:) לומד מצד איסור לגרום קליטה בשביעת או בתוספת

נטיעה צעירה.

שביעת, והרמב"ן והריטב"א מטעם חשד. ואילו שיטת רבינו תם (תוס' שם ט.) שאין איסור גרימת קליטה בשביעת.

נמצא לפי זה, שיטת מחלוקת

מהותית בין הראשונים באיסור הבאת תועלת משישית לשביעית. ומחלוקת זו מחלחלת גם כיום שאין תוספת שביעית נוהגת, מכל מקום עדיין נחלקו האחרונים האם מותר לשתול אילן סמוך לשביעית, שיטת החזון איש (כב, ה) שמותר, ואילו שיטת החינוך (רח"צ) שאסור.

ובשביעית, ויש לו שתי טעמים, או משום איסור 'עידור' או מחמת איסור שנקרא 'מכשיר אגפיה לזריעה'.

הנה מסוגיא זו מוכח שישנו איסור לטלטל אדמה ממקום למקום משום שהיא מכשירה את המקום לזריעה. ובאמת הסיבה לכך תלויה בשתי תירוצים בתוספות שם (ד"ה: מפני), או מפני שיש לחוש למראית העין, או משום שיש כאן איסור חרישה ממש, ולמרות שאינו מתכוין לחרוש, מכל מקום ב'פסיק רישא' אסור אפילו באופן שאינו מתכוין.

נמצא לשיטת רבי אלעזר בן עזריה, אסור להכשיר את האגפים לזריעה מחמת איסור 'חורש'. ולפי האמור למעלה, חרישה אסורה כבר מפסח, ומכאן עולה שאסור לטלטל או למלאות עפר למקום חדש מחמת שעל ידי כך הוא מכשיר את מקום הנחת העפר, והופך אותה לקרקע הראויה לזריעה.

הרי לנו נידון מעשי, שלשיטה זו יש להיזהר במשתלות, או בגינות נוי, וכן בכל פעם שמתעסק בעפר עליו להזהר שלא לצבור אותו אל מקום אחד, כי בכך הוא עובר על מלאכת חרישה.

איסור עשיית מלאכות לצורך שביעית

נידון נוסף מעומקה של מסכת שביעת, עוסק בשאלה האם מותר לכונן בעשיית מלאכה בשישית כדי שתביא תועלת לשביעית. אמנם כבר הובא למעלה שיש לאסור חרישה, אך כבר הוזכר שם שאיסור זה נאמר על פסח ועצרת, והסיבה לכך היא משום שמתקופה זו מוכח שמתכוין לשנה שביעית. ולכך יש לעיין האם אכן יהא אסור כבר לפני פסח לכונן בעשיית מלאכה עבור שביעית?

הנה לא מצאנו לשונות מפורשים האוסרים עשיית מלאכה קודם חג הפסח. אולם כן מצאנו דיוקים ליישב שאלה זו.

מהי טיבה?

סיכה הינה אחת ממספר פעולות שהיו עושים על מנת לייעל את תנובת הפירות הבוסריים. פעולה זו נעשית על ידי משיחת הפירות בשמן.

יש הסוברים שהיו סכין אותם בכל שמן שהוא (רמב"ם שביעית פ"ב מ"ה), אמנם יש חולקים וסוברים שמושכים אותם בהפרשות היוצאות מן הפרי עצמו (ריבמ"ץ ור"ש שם).

פעולת הסיכה נועדה לזרז את גדילת הפירות (ריבמ"ץ ור"ש שם), אמנם יש הסוברים שפעולה זו נועדה להשביח ולהטעים את מתיקות הפירות (רש"י ע"ז ב:).

מלאכת הסיכה מותרת בעשייה עד כניסת השנה השביעית, ואף בזמן שתוספת שביעית נוהגת התירו לסוך את הפירות, ויש לכך שני טעמים, או שהיא תולדה דרבנן (ר"ש שביעית פ"ב מ"ב), או משום שמדובר בפירות שיבשילו קודם כניסת השנה השביעית.

הדברים אמורים בפירות בוסר שעתידים להבשיל עד ראש השנה, ולכך התירו. (ירושלמי ב, ג.)

שעובד בשביעית. הגמרא שם מספרת שרב יהודה ורב ששת היו מחזקים את ידי הנכרים כמו "אחזוקו" או "אשרתא". הכל טוב ויפה מלבד שתי בעיות יסוד.

דבר ראשון שואל הגר"ח קנייבסקי שליט"א, אהרי רב יהודה ורב ששת חיו ב'בבל', וכידוע לכולם - שמיטה לא נוהגת שם. אם כן מה הראיה מכך? (ביאור ההלכה פ"ח ה"ב)

נקודה שניה ומהותית יותר מקשה הגר"ח (פ"ח ס"ק נט), שלמעשה ישנה חובת השבתת הארץ, והרי פסק הרמב"ם (תרומות א, י) שלנכרי אין יכולת להפקיע את קדושת הקרקעות בארץ ישראל, יוצא שאותו נכרי עובד בקרקע של ישראל, ואיך מותר לחזק את ידיו?

על השאלה הראשונה נשאר מרן בעל הדרך אמונה בצריך עיון, אמנם על השאלה האחרונה כתב לייסד, שאף אם נסכים שיש איסור שנכרי יעבוד באדמה שלו, מכל מקום אינו מצווה לשבות בשביעית, ולכך אין איסור ליהודי לחזק את ידיו, משום שאת מלאכות האדמה הוא עושה על דעת עצמו, ובן נח לא נצטווה על שביעת האדמה.

זאת חובה עלינו לדרוש ואף בשלום הגויים אפילו בעת מלחמה!

והנה הלכה זו יסודה בגמרא בגיטין (סב.), שם מסופר שרב חסדא היה ממנהר להקדים שלום לנכרים. אמנם הסיבה שהיה ממנהר אינה משום שרצה דווקא לדרוש בשלום נכרים, אלא הטעם כפי שמבואר שם היה כדי לא להתחייב בכפילת שלום. כי הנה אחר שדורשים בשלומם של אדם, עליו לכפול את דרישת השלום, וכדי שלא יתחייב בכך היה רב חסדא ממנהר להקדים את דרישת השלום.

ובאמת ראוי להקדים, שדין דרישה בשלום נכרים מופיעה במשנה בגיטין (פ"ה, מ"ט) אך גם בשביעית (פ"ד מ"ג) מופיע כך: "ומחזיקין ידי עובדי כוכבים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום" ומכאן למדנו שני הלכות. אחד, שמותר להחזיק את ידי הנכרי למרות שעובד בשביעית, ושתיים, שמותר לדרוש בשלומם.

כדי להוכיח את הדין שמותר לחזק את ידי עובדי כוכבים בשביעית מביאה הגמרא בגיטין מעשה ממנו יש ללמוד שמותר לומר דברי חיזוק לנכרי

"האמת והשלום אהבו" הקשר בין השלום לשנה השביעית

הרב יעקב חדד שליט"א

בתורה אנו מוצאים דגש מיוחד בשמירה ובהקפדה על קיומו של השלום, בין אדם לחברו ואף כלפי הנכרים. מהו השלום עליו מדברת התורה?

בפירושו על התורה (דברים כ, י) מאריך הדעת זקנים על מעלת ה'שלום'. את השלום אנו פעמים רבות בחיי תורה ומצוות. תפילת שמונה עשרה למשל, המסתיימת דווקא בברכת השלום. וכך היא גם ברכת כהנים שמיוסדת על השלום. כמו כן מצאנו גם שהקב"ה שינה בשביל השלום (בראשית יח, ב) ומבואר עוד בגמרא בברכות (ו:): שאדם שאינו משיב לשלום חשוב גזול!

נקודה נוספת מציין הדעת זקנים, ועליה נרצה להתמקד, וזו ההלכה שיש להקדים לומר שלום גם לעובדי כוכבים (שו"ע יו"ד קמח, י) וגם כאן רואים את מעלת השלום שהוא שמו של הקב"ה, ובכל